

ԵՂՎԱՐԴ ԳՈՂԱՆԾՅԱՆԻ ԾՆՆԴՅԱՆ 100-ԱՄՅԱԿԸ

Լրացավ արևմտահայ հայտնի բանաստեղծ, արձակագիր, գրական քննադատ, թատերագիր և հասարակական գործիչ Եղվարդ Մելքոնի Գողանճյանի ծննդյան 100 ամյակը:

Նա ծնվել է Սկյուտարում (Կ. Պոլիս) 1880 թ. հոկտեմբերի 28-ին (նոր տոմարով նոյեմբերի 9-ին) գրասեր արհեստավորի

ընտանիքում և փոքր հասակից շրջապատված է եղել հայ գրիկ ծառայող հարազատներով: Նա իր մոր կողմից ազգական էր Պետրոս Դուրյանին ու Սիպիլին, իսկ հոր կողմից՝ Եղիա Տեմիրճիպաշյանին:

Սկյուտարի նախակրթարանների ընթացքը ավարտելուց հետո 1896 թ. մուտք է գործել Պերպերյան վարժարանը, ուր և մեծանուն մանկավարժ Ռեթեոս Պերպերյանի և այլ կարող ուսուցիչների շնչի տակ ստացել է հայագիտական խմամված ուսում և հմտացել ֆրանսերեն և անգլերեն լեզուների մեջ:

Այստեղ էլ նա մտերմացել է իրենից մեկ դասարան բարձր եղող Սիամանթոյի հետ: Գողանճյանը դեռ 13 տարեկան էր, երբ դպրոցի գրասեղաններից գրեց ու լույս ընծայեց Կ. Պոլսի «Փունջ» թերթում իր արձակ գրվածքը «Վերջին համբույր» խորագրով: Դարձյալ իր ուսումնառության շրջանում կազմել է երկու ձեռագիր հանդեսներ. «Պսակ» և «Դերասան» անուններով: Գողանճյանը իբրև ընթացավարտ արժանացել է հայերեն, ֆրանսերեն և անգլերեն լեզուները դասախոսելու վկայականի: Ծնորհիվ իր բացառիկ ընթերցասիրության նա հրմտացել է արևմտյան և արևելյան գրականության և իմաստասիրության մեջ, զբաղվել լեզուների դասավանդությամբ:

Հատկապես շատ բեղմնավոր է եղել Գողանճյանի աշխատակցությունը պոլսահայ և զմյուռնահայ գրական հանդեսներին: Առհասարակ մինչև 1922 թ. իր Կ. Պոլսից հեռանալը, դժվար է գտնել թերթ—հանդես, տարեգիրք—տարեցույց կամ ժողովածու և դասագիրք, ուր նա իր աշխատակցությունը բերած չլիներ:

1909 թ. Կ. Պոլսում լույս տեսավ Գոլանձյանի բանաստեղծությունների առաջին ժողովածուն «Արևելքի բոցեր» խորագրով: Այն հայ գրականության մեջ առաջին խոսքն էր ուղղված արևելքի զարթոնքին: Ինչպես պոլսահայ, այնպես էլ ամերիկահայ մամուլի կողմից Գոլանձյանի այս գիրքը արժանացավ բարձր գնահատանքի: Հայրենասեր բանաստեղծը իր այս գրքի եկամուտը հատկացրեց Ադանայի որբերին: Դարձյալ Կ. Պոլսում լույս տեսավ գեղեցիկ ձևավորումով Գոլանձյանի կողմից հայերեն և ֆրանսերեն լեզուներով գրված «Վառունա» (երազերգ) բանաստեղծությունը հայտնի երգահան Միհրան Տաբենտեյանի երաժշտությամբ:

Գոլանձյանը հեղինակ է մեծ թիվ կազմող քնարական-հայրենասիրական, խոհական-փիլիսոփայական, ընկերային և համամարդկային բնույթի բանաստեղծությունների, որոնք ցրված են աշխարհի հայ մամուլի էջերում: Իր այդ ստեղծագործությունները հիմնականում մաս էին կազմելու նրա «Արևելքի բոցեր» և շարքին, «Մարմարե մենություն», «Երկնային մեղեդիներ», «Կարապի երգեր», «Ապագայի տեսիլներ», «Հավերժություն Հայության» և այլ խորագրեր կրող բանաստեղծությունների ժողովածուներին, որոնք սակայն գաղթական հայ գրողի դժին ճակատագիրը թույլ չտվեց առանձին գրքերով հրատարակված տեսնելու:

Գոլանձյանը հայ գրականության մեջ համարվում է հայ ժողովրդին վիճակված գողգոթան երգող մեր հայտնի բանաստեղծներից մեկը Վարուժանի և Սիամանթոյի հետ միասին: Իսկ 1915 թ. նա տխուր պարտականություն ունեցավ գրեթե մեռակ գրելու ուժգին պատկերներով հագեցված բանաստեղծություններ, որոնք լույս տեսան «Խաչված քաղաքներու ձայնը» խորագրով և որոնց ամբողջությունը մի ժողովածու կարող է կազմել: Հայ ժողովրդին վիճակված ողբերգության հետազոտման համար արժեքավոր են նաև Գոլանձյանի «Չարչարապատում» խորագրով հոդվածաշարը նվիրված հայ եղեռնին, սկսած Սեբաստիայից մինչև Տեր-Ջորի կտորածներն և հայերի հերոսական դիմադրությանը:

Նրա գործերը հագեցված են խոր մարդասիրությամբ: Դեռևս 1911 թ. Նյու Յորքի «Արագած» հանդեսում շարունակաբար լույս է տեսել «Խափշիկուհին» տաղաչափյալ պոեմ-պատմվածքը, որը ուժեղ մի պլան է ուղղված ցեղային խտրականության դեմ: 1945 թ. այն վերամշակելով և «Խառնածին» անունով արժանացավ Բուխարեստի «Հայ մշակույթի տան» գրական մրցանա-

լին: Ուշադրության արժանի են նաև Գոլանձյանի մեծ թիվ կազմող քաղակաները, որոնք գրված են 1910—1940 թթ. Կ. Պոլսում և Բուխարեստում: Դրանցում հեղինակը ամենայն վարպետությամբ կարողացել է արտահայտել ազգային ու համամարդկային բազմազան հարցեր, որոնք գրված են փիլիսոփայական ներշնչումով:

Սկսած դեռ 1912 թ. իր «Ծառաները՝ տեր» բանաստեղծությամբ և հետո Գոլանձյանը արևմտահայ և սփյուռքահայ գրականության մեջ ամենից ավելի մեծ տեղ է տվել ընկերային հարցերին:

Գոլանձյանը թողել է նաև մեծ թվով արձակ գրվածքներ, ինչպես 1900 թ. գրած «Երկրորդ կյանք» (նորավեպ), «Սրտի փորձ (Ուսանողի մը հուշատետրը)» ևն: Նրա արձակին մաս են կազմում նաև նրա հուշագրությունը, որն ունի ճանաչողական կարևոր նշանակություն և գրված է պատկերավոր և գեղեցկագույն ոճով: Այդպիսիներից է նրա «Առաքյալի մը վախճանը» նվիրված նրա մտերիմ ընկերոջ Տիրան Չրաքյանի (Ինտրա) մերձ ի մահ ապրած ողիսականին, Արշակունի Թեոդիկին, Զոհրապին, Երուխանին, Ալ. Փանոսյանին, հալածված Հ. Մ. Պոտուրյանին և այլն: Կարևոր է նրա «Սկյուտարի հիշատակներ. Լևոնի սրճարանը» հուշապատումը ևն:

Գոլանձյանը իր կարևոր նպաստն է բերել նաև հայ և համաշխարհային գրականության արժեքավորման և պրոպագանդման գործում: Երկար տարիների ընթացքում նա հայ ընթերցողին ծանոթացրել է հայկական, ֆրանսիական, ռուսական, անգլիական, գերմանական և այլ ժողովուրդների գրականության ականավոր ներկայացուցիչներին: Նա առաջիններից մեկն էր, որ հատուկ գրախոսությամբ դրվատեց Մեծարեմի հանդես գալը: Դեռ 1913 թ.-ին է վերաբերում Գոլանձյանի ելույթը Դանիել Վարուժանի «Հեթանոս երգեր»-ին նվիրված գրական ասուլիսին: Ծանաչողական նշանակություն ունեն Գոլանձյանի ընդարձակ ուսումնասիրությունները նվիրված Պ. Դուրյանին, Ռ. Պերպերյանին, Սիամանթոյին, Ա. Չոպանյանին և ուրիշներին:

Գոլանձյանը, իբրև գրական քննադատ և արևմտաեվրոպական ու արևելյան և հատկապես ֆրանսիական գրականության և իմաստասիրության քաջաճանոթ, դեռևս 1899 թ. պոլսահայ մամուլում ունի ուշագրավ ուսումնասիրություններ նվիրված Մորես Վոգելին, Մորիս Ռոլինային, Էմիլ Վեդհարնին, Ժերար դը Ներվային, Սպենսերին, Նիցշեին և այլ շատերին: Դարձյալ Գոլանձյանն է եղել արևմտահայ ընթերցողներին ռուսական առաջավոր գրական

մտքին գլխավոր հաղորդակից դարձնողներից մեկը: Դեռ 1899 թ. նա ծանոթացրեց և և Տոյատոյին, իսկ հետագայում թարգմանություններ կատարեց Տուրգենևից, Պուշկինից, Լեոնտովից և այլն: Նա հաջող թարգմանություններ է կատարել նաև Մաքս Կորդաուսից, Էմիլ Վեհարնից, Պոլ Վերլենից, Լը կոնդ դը Լիլից և ուրիշներից:

Գոլանձյանը հեղինակել է նաև թատերգություններ, որոնցից է «Կարմիր ավանդը» ողբերգությունը նվիրված հայաշինչ տպանդին: Նա գրել է նաև ֆրանսերեն բազմաթիվ բանաստեղծություններ, որոնք լույս են տեսել դարասկզբին Կ. Պոլսում ֆրանսերեն «Stamboul» և «Levand Herald» թերթերում: Նա հայտնի է նաև իբրև հայ գրողների երկերի թարգմանիչ: 1912 թ. Փարիզում նշանավոր հայագետ Ֆրեդերիկ Մակլերի առաջաբանով հրատարակվեց Ռուբեն Զարդարյանի «Ցայապուս»-ի ֆրանսերեն թարգմանությունը «Clarté nocturne» խորագրով, որը կատարել էին Գոլանձյանը, Ա. Չոպանյանը և նահատակ գրող Գր. Եսայանը:

1922 թ. Կ. Պոլսում և համալսարանական հայության համար ստեղծված անապահով պայմանները Գոլանձյանին ևս նետեցին Ռումինիայի հյուրընկալ ակերը: Հակառակ գաղթական գրողին բաժին ընկած ամեն տեսակի զրկանքներին նա վայր չդրեց գրիչը: Նա իր նպաստի բաժինը բերեց ռումինահայ գաղութի մշակութային և հասարակական կյանքին և իր կանոնավոր աշխատակցությունը՝ տեղական հայկական թերթերին, գրական հանդեսներին և տարեգրքերին: Այստեղ նա զեկուցումներ է կարդացել իբրև Կ. Պոլսի «Արվեստի տան» հիմնադիրներից մեկը Մեծարենցի, Օտյանի և այլոց նվիրված գրական երեկոներին, Ֆր. Մակլերի, Ար. Չոպանյանի և այլ ականավոր դեմքերի պատվին տեղի ունեցած հանդիսություններին: «Սերմեր օտար հողի վրա»... այստեղ գրված բանաստեղծությունների շարքը իր ծննդավայրից, իր ընտանիքից ու մերձավորներից հեռու գրված կարոտի ու պանդխտության երգեր են, որոնք բացի անձնականից պարուրված են նաև համամարդկային ներշնչումներով: Գոլանձյանի բանաստեղծություններից մեկ քանին թարգմանվել են նաև ռումիներենի և լույս տեսել «Propriile Literare» հանդեսում, իսկ նրա քառյակներից հրատարակվել են վերջերս լրագրող Ս. Սեյլանի հրատարակած «Հայկական առածներ և իմաստալից խոսքեր» ռումիներեն ժողովածուում: Նա Բուխարեստից իր աշխատակցությունն է բերել սփյուռքահայ գրեթե բոլոր կարևորագույն պարբերականներին:

Գոլանձյանը սփյուռքահայ առաջին գրողներից մեկն էր, որ ողջունեց հայ ժողովրդի վերածնունդը և ամբողջ սրտով և հայացքներով հակվեց Սովետական Հայաստանին: Նա իր գրիչը ի սպաս դրեց իր հայրենիքի վերելքը երգելուն. «Հորդորական հայ սպարդակին», «Մեր անմահ Սևանին» (երաժշտ. Նոնու Գրիգորյանի) և այլ գործերը վկայում են այդ մասին: Հայրենական պատերազմի օրերին իր գրած ստեղծագործություններում նա համակված էր այն բուն հավատքով, որ ֆաշիստական Գերմանիան ի վերջո ջախջախվելու է: Հայրենադարձության օրերին Գոլանձյանը ներթողներ նվիրեց այդ իր նախընթացը չունեցող նվիրական իրադարձությանը. «Ես քեզ կու գամ» և «Ներգաղթի երգ» (երաժշտությունը քեմանչիստ Ռուբենի) խորագրերով և այլն: Ռումինիան ֆաշիստական լծից ազատագրվելու է նվիրված Գոլանձյանի «Միջև և Էլենա» անտիպ պատմվածքը (1955), իսկ հայրենադարձության և իր ընտանիքի կյանքին է նվիրված «Մայր անանգ, մայր ամենուն...» (Անհայրենիք ընտանիքի մը կյանքին) գեղեցիկ պատմվածքը, որոնք արժանացան Բուխարեստի «Նոր կյանք» թերթի գրական մրցանակին և այլն:

Գոլանձյանը ստեղծագործել է մինչև իր վերջին շունչը: Գոլանձյանի հողվածներն ու գրախոսությունները (որոնք մինչև իր կյանքի վերջը լույս են տեսել Բուխարեստի «Նոր կյանք» թերթում և արտատպվել սփյուռքահայ բազմաթիվ թերթերում) կարևոր նշանակություն են ունեցել սփյուռքահայությանը Սովետական Հայաստանի գրականությունը ծանոթացնելու գործում:

Գոլանձյանի երազանքն էր սարել ու շնչել իր հայրենիքում և իր գրչով իր մասնակցությունը բերել իր հայրենիքի վերածարկմանը, սակայն 1957 թ. հունիսի 12-ին վրա հասնող հանկարծակյան մահը վերջ տվեց ամեն ինչի և Հայաստան բառը մնաց ստաճ իր շրթունքների վրա...

Գոլանձյանի երևումը հայ գրականության անդաստանում դեռևս շատ շուտով արժանացել է հայ ականավոր գրողների բարձր գնահատանքին: Դեռևս 1911 թ. նրա բանաստեղծությունը հյուրընկալվել է հայ գրականության մեծանուն ներկայացուցիչների՝ Հ. Թումանյանի, Դ. Աղայանի և Վ. Փափագյանի կողմից կազմված «Մարգարիտներ արևմտահայ գրականությունից» հատորում, Գոլանձյանի 5 քնարական բանաստեղծություններ տեղ են գրավել 1930 թ. Երևանում Վ. Նորենցի, Ալազանի և Ս. Տարոնցու կողմից կազմված «Արևմտահայ բանաստեղծներ» հատընտիրում: Նրա գործերը գնահատվել են Տիրան Զրաբյանի

(Ինտրա), Եղիա Տեմիրճիպաշյանի, Ռ. Պերպերյանի, Ա. Հարությունյանի, Մեծաբենցի, Վարուժանի, Սիամանթոյի, Ավետիք Իսահակյանի, պրոֆ. Հ. Ծ. Սիրունու (Բուխարեստ), Եղ. Սիմբեշյանի (Վ. Պոլիս), Հ. Մ. Ծանաշյանի (Վենետիկ), Ս. Պալրզայանի (Բրազիլիա), դոցենտ Հ. Մարգարյանի, գրականագետ Ս. Ծոխկյանի (Հայաստան) և շատ ու շատ ուրիշների կողմից:

Գոլանճյանը 60 տարի իր բեղմնավոր աշխատակցությունն է բերել շուրջ 100 անուն պարբերականների, այդ թվում նաև հոգևոր և գիտական բնույթի հանդեսների և տարեգրքերի, ինչպես «Տաճար» (Վ. Պոլիս), «Հայ խոսնակ» (Վ. Պոլիս), «Սիոն» (Երուսաղեմ), «Հայաստանի կոչնակ» (Նյու Յորք), «Բազմավեպ» (Վենետիկ), «Տաթև» տարեգիրք (Հալեպ) և այլն:

Եղ. Գոլանճյանը իր աշխատակցությունն է բերել նաև «Էջմիածին» ամսագրին դեռևս երջանկահիշատակ Գևորգ Զ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի գահակալության շրջանից գրելով 1954 և 1956 թթ. հուշեր և նոթեր Հայ Եկեղեցու մեծանուն դեմքերի՝ Եղիշե արքեպիսկ. Դուրյանի և Մաղաքիա արքեպիսկ. Օրմանյանի մասին: Գոլանճյանը Բուխարեստում իր ընտանիքով կապի մեջ է եղել ապագա Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգեն Ա-ի և Տիրամոր հետ: Նորին Սրբության կաթողիկոսանալու ավետիսը մեծ ցնծությամբ է լցնում ծերունագարդ բանաստեղծի սիրտը և այս առթիվ գրում է «Հավերժական Արարատին» իր հայրենաշունչ բանաստեղծությունը, որը մի տեսակ խոսացումն է հազարամյակների հայոց

պատմության, և ձոնում այն Վեհափառ Հայրապետին: «Էջմիածին» ամսագիրը բանաստեղծի մահից հետո էլ լույս է ընծայել Մեծ Եղեռնի 50-ամյակին նվիրած իր բացառիկ համարում ցնցող մի նմուշ Գոլանճյանի «Խաչված քաղաքներու ձայնը» ժողովածուից «Կարմիր գիշերները» խորագրով (1965 թ. № 2—4, էջ 110—112), բանաստեղծի մահվան 10-ամյակի առթիվ կենսագրական համառոտ ակնարկ և նրա «Բարաքայի դատապարտությունը» բանաստեղծությունը (1967 թ. № 6, էջ 110—112) և վերջապես անմահ Կոմիտասի 100-ամյակի առթիվ Գոլանճյանի «Մեծ սգավոր երգիչին. Կոմիտաս վարդապետին» գեղեցիկ արձակ բանաստեղծությունը (1969, № 12, էջ 51—52): Նշենք նաև, որ 1967 հունիսի 11-ին Էջմիածնի Մայր տաճարում հավարտ ս. պատարագի հոգեհանգստյան արարողություն կատարվեց Վեհափառ Հայրապետի հանդիսադրությամբ բանաստեղծ Եղ. Գոլանճյանի մահվան 10-րդ տարեկիցի առթիվ, ինչպես նաև նրա քարեպաշտ կնոջ՝ Արրիմեի (ծնյալ Ծաֆիկյան) և վաղամեռ որդու մեքենագետ և երգիծաբան Մանուելի հիշատակին:

Եղ. Գոլանճյանի հատընտիրի (որը պատրաստել է հայրենաբնակ իր կրտսեր որդին՝ Սուրենը, երկար տարիների որոնումներից հետո) հրատարակումը լավագույն հուշարձան կլինի այդ տիպար բանաստեղծի և հայ մշակույթի և գրականության նվիրյալի անմեռ հիշատակին:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ «ԷԶՄԻԱԾԻՆ»
ԱՄՍԱԳՐԻ

